Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne
2025, nr 2 (15), s. 25–32

https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10-15804/pom
DOI: 10.15804/PPUSI.2025.2.02

Ігор Скленар
доцент кафедри теорії і практики журналістики факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-2081-2199
ihor.sklenar@lnu.edu.ua

ЗНИЩЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ: МЕДІЙНИЙ АСПЕКТ

Анотація: З початку повномасштабного вторгнення масштаби руйнування культурної спадщини України російською зброєю стало воєнним злочином, за який країна-агресор мала би відповісти в міжнародних судових інстанціях. Мародерство та розграбування майна установ культури ще з початку окупації Криму (з березня 2022 року – і на окупованих територіях), цільові атаки ракетами і дронами на культурні об'єкти, зумовили окремий тематичний напрям в якісних медіа в Україні (онлайн-медіа «Українська правда», «Укрінформ», «Ukraïner», «Тексти» та ін). Натомість увага світових медіа, зокрема, й польських, до цієї теми зросла лише після 24 лютого 2022 року: на шпальтах впливових видань почали інформувати мовою цифр про грабування і руйнування культурних об'єктів. Культурне надбання українців також почали інтерпретувати як код нації, елемент ідентичності, який потребує захисту. Найбільше про це писало, в обраний для публікації період, видання «Do Rzeczy». Повномасштабне вторгнення росії спонукало до пошуку і втілення в життя заходів задля збереження культурної спадщини. Ця тема теж ввійшла в інформаційне поле нашої країни, яка вже четвертий рік відбивається від російського наступу. Важливо привернути увагу до захисту культурної спадщини українців завдяки медійному розголосу як в Польщі, так й в інших демократичних країнах.

Ключові слова: медіа, публікація, стаття, культурна спадщина, культурна пам'ятка, музей, знищення, російська зброя

ZNISZCZENIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W CZASIE PEŁNOSKALOWEJ INWAZJI ROSJI W UKRAINE: ASPEKT MEDIALNY

Streszczenie: Pełnoskalowa inwazja Rosji doprowadziła do zniszczenia dziedzictwa kulturowego Ukrainy, co stanowi zbrodnię wojenną. Grabież instytucji kultury i celowe ataki na obiekty dziedzictwa miały miejsce od początku okupacji Krymu. Te zbrodnie od 24 lutego 2022 roku stały się tematem jakościowych mediów ukraińskich („Ukraińska Prawda", „Ukrinform", „Ukraïner" i in.). Dopiero z tego dramatycznego dnia wzrosło zainteresowanie światowych, w tym polskich, mediów. Wpływowe tytuły zaczęły informować o stratach kulturowych i interpretować dziedzictwo jako kod tożsamości narodowej. Najwięcej publikacji w analizowanym okresie ukazało się w tygodniku „Do Rzeczy". Inwazja rosyjska stała się impulsem do działań na rzecz ochrony dziedzictwa. Temat ten regularnie wszedł do przestrzeni medialnej kraju, który od czterech lat stawia opór rosyjskiej agresji. Ważne jest zwrócenie uwagi na ochronę dziedzictwa kulturowego Ukraińców dzięki medialnemu nagłośnieniu zarówno w Polsce, jak i w innych krajach demokratycznych całego swiata.

Słowa kluczowe: media, publikacja, artykuł, dziedzictwo kulturowe, zabytek kultury, muzeum, zniszczenie, rosyjska broń

DESTRUCTION OF CULTURAL HERITAGE DURING THE RUSSIAN FULL-SCALE INVASION IN UKRAINE (A MEDIA DIMENSION)

Abstract: After the Russian full-scale invasion in Ukraine in 2022, Russia›s military destruction of Ukrainian cultural heritage became a war crime for which the aggressor state would be liable in international courts. After Russia occupied Ukrainian Crimea and parts of Donetsk and Luhansk regions in 2014, Ukrainian media with high working standards, like «Ukrainska pravda», "Ukrinform", "Ukraïner", "Texty", and so on, developed a special thematic segment of publications. That is, analytical reports about looting, plundering cultural institutions' property, and deliberate missile and drone attacks against cultural monuments. World media, including Polish, started to pay more attention to these themes only after February 24, 2022. Precisely after the full-scale Russian invasion, the columns were filled with thoughtful reports about plundering and devastation of cultural objects. Media systematically interpret cultural heritage as a «code of nation»,an identity element that must be protected. In Poland, the media "Do Rzeczy" became a champion for describing proper questions. Russian aggression stimulated Ukraine, as well as the state and civil society, to seek to find and practice correct methods for preserving cultural heritage. This thematic block is also strongly present in the mediascape, mainly Ukrainian. Nevertheless, in light of actual Russian attacks, media have a task to attract the attention of the international community to the terrible symptoms of cultural genocide in the centre of Europe during the XXI century.

Keywords: media, publication, article, cultural heritage, cultural object, museum, Russian aggression

Вступ

Культурні об'єкти – це своєрідний ДНК-код нації. Вони не лише формують її образ, а й передають сенси, які роблять народ унікальним, впізнаваним і живим у часі. Знецінення або знищення таких об'єктів – це посягання на саму ідентичність українського народу. Протягом XX століття-в перші десятиліття XXI ст. в гуманітаристиці західного світу культурний код нашого народу не розглядався відокремлено від так званої концепції трьох братніх народів. Розпочалася жорстока і велика війна 24 лютого 2022 року. На жаль, вона більше, ніж в попередні десятиліття, зумовила великий інтерес в цивілізованому світі до української історії, культуру, мови, традицій. Саме й за них тоталітарна машина путінської росії хоче знищити нас як окремий народ, і використовує ті самі методи і форми, що й російська імперія.

Нищівні дії росіян супроти української культури на початку великої війни було засуджено Джо Байденом, тодішнім президентом США. Перед випускниками Військово-морської академії США 28 травня 2022 року Джо Байден промовив: російський президент володимир путін «не тільки намагається заволодіти Україною, він буквально намагається знищити культуру та самобутність українського народу». «Напади на школи! Пологові будинки! Лікарні! Музеї! Тут немає іншої цілі, окрім знищення культури» зі сцени Військово-морської академії США (*Радіо Свобода*, 2022).

Огляди крадіжок і руйнувань української культурної спадщини стали помітними на шпальтах європейських і американських медіа в перші місяці великої війни, а імена українських митців різних епох стали знаними читацьким колам в цивілізованому світі зі сторінок впливових світових видань.

Огляд літератури

У статті я використовую статистику Міністерства культури та стратегічних комунікацій України про цільові атаки з боку російського агресора на культурну спадщину та релігійні об'єкти з 24 лютого по сьогодні, а також знакові дослідження в якісних українських медіа на тему знищення і пограбувань. Окрему увагу приділено стислому огляду *публікацій* впливових польських медіа в період 2023–2025 років на цю ж тему. Візуальним матеріалом послужили проєкти з фіксації втрачених і пошкоджених культурних та релігійних об'єктів в Україні протягом останніх трьох років. Також автор вніс маленьку лепту в цій темі для польського наукового видання «Media i Społeczeństwo» (Sklenar I., 2022, c. 55–60).

В ході опрацювання теми наукової статті я використав методи дослідження: історичний, порівняльного аналізу, контент-аналізу, моніторингу та інші.

Тема розграбування культурної спадщини України на півострові Крим, в Маріуполі і Херсоні

Однією із помітних тем у новинних стрічках українських і польських медіа про культуру в часі російсько-української війни є *статистика руйнувань культурних об'єктів України* протягом 2022–2025 років. Здебільшого її передруковують із пресрелізів Міністерства культури та стратегічних комунікацій України.

За майже два повних роки повномасштабної війни росія завдала збитків українській культурі на загальну суму 3,5 мільярда доларів, – повідомила голова представництва ЮНЕСКО в Україні **К'яра Деззі Бардескі** (Українська правда, 2024).

Загалом, користуючись новою статистикою названого українського міністерства, *станом на початок червня 2025 року, з 24 лютого 2022 року пошкоджено 1482 пам'ятки культурної спадщини та 2302 об'єкти культурної інфраструктури, включаючи бібліотеки, театри, клуби та інші заклади культури.* З часу повномасштабного вторгнення в Україні постраждали 129 музеїв та галерей. Крім того, 11 музеїв були повністю знищені, а ще 92 музеї зазнали пошкоджень. Найбільших втрат зазнали Харківська область (335 об'єктів), Херсонська (282) та Донецька (172) (*Міністерство культури та стратегічних комунікацій України,* 2025).

Під час однієї із наймасштабніших атак на столицю України в ніч на 10 червня цього року було пошкоджено собор св. Софії Київської – святиню, яка пережила століття і символізує народження нашої державності. Цей храм XI століття, за висловом колишнього міністра культури і стратегічних

комунікацій Миколи Точицького, є «душею всієї України» (BBC Україна, 2025).

Перейдемо безпосередньо до огляду публікацій про ситуацію із культурною спадщиною в Криму, Херсоні і Маріуполі. В дослідженні журналістки Тетяни Негоди на сайті Укрінформ, 9 серпня 2024 року, окрему частину присвячено пограбуванню росіянами спадщини кримського півострова з 2014 року. Фахівчиня з археології Евеліна Кравченко на ІІІ-му Міжнародному форумі експертної мережі Кримської платформи повідомила, що руїни античного Херсонеса в Криму фактично знищені окупантами, а на їхньому місці постав псевдоісторичний комплекс. «Ми цей півострів – заповідник Радянського Союзу… зробили територією з розвиненою туристичною інфраструктурою, а зараз його перетворюють на військову базу», – наголосила Е. Кравченко. «Росіяни віддали Херсонес попам (проєкт курує Патріарша рада з культури РПЦ – *ред.*), порушені всі можливі застереження ЮНЕСКО, і тепер вони збудують експозицію, яку захочуть і будуть розповідати, що Херсонес – це споконвічно російське місто», – наголосив інший фахівець Михайло Відейко (Негода, 2024).

Як відзначено в цьому матеріалі, аналітика порушень в галузі охорони пам'яток, у науковій сфері, документування та оприлюднення інформації дозволить українським вченим розвинути цю тему на міжнародних майданчиках і поховати росію на цьому рівні з їхніми проєктами. «Це наша зброя проти російської пропаганди в галузі культури, науки і освіти на міжнародних платформах», – акцентувала пані Евеліна. За публікаціями самих же росіян можна скласти вже цілий перелік усього, що окупанти накопали в Криму за 10 років. «Питання західної реакції багато в чому залежить і від нас. Враховуючи, що в основі любові до російської культури часто лежать нафтодолари», – впевнена Е. Кравченко (Негода, 2024).

Українські органи влади після остаточної окупації Маріуполя в квітні 2022 року посилалася на статистичні дані, які оприлюднювали у своїх каналах інформації російські окупанти: *з кінця березня вони вивезли понад 2 тисячі унікальних експонатів з музеїв Маріуполя до Донецька.* Кореспондентка американського інформагенства, впливової новинної мережі «Associated Press» Г. Архірова у своєму огляді від 9 жовтня 2022 року вказала на викрадені художні полотна світової слави місцевих художників: це могли бути картини Архипа Куїнджі – «Червоний захід», «Осінь», «Ельбрус» і картина Івана Айвазовського – «Біля берегів Кавказу». Серед інших вкрадених речей – унікальний рукописний сувій Тори, Євангеліє 1811 року (оригінал з венеційської друкарні для грецької меншини в Маріуполі), понад 200 медалей із музею медальєрного мистецтва Харабета (Archirova, 2022).

Аналітичне онлайн-видання «Тексти» висвітлювало тему розграбування росіянами культурної спадщини в Маріуполі в статті-дослідженні Олександра Шевченка від 6 серпня 2024 року. Автор детально описано хроніку знищення та розграбування Маріупольського краєзнавчого музею, а також спростував російські фейки щодо цих подій. За наявними відомостями, внаслідок російського вторгнення, з 24 лютого 2022 року, в Маріуполі було знищено близько 50 тисяч експонатів з основних музейних фондів (Шевченко, 2024).

Однією із найрезонансніших трагедій у стосунку до української культури в часі «великої війни» стало розграбування російськими окупантами *Херсонського обласного художнього музею ім. О. Шовкуненка,* зокрема, протягом березня-жовтня 2022 року. Його керівники і працівники, з моменту звільнення Херсона від російських окупантів в листопаді 2022 року, до сьогодні відстежують наявність тисяч вивезених до Криму і росії музейних речей, також це роблять «завдяки» повідомленням самих росіян.

У вище цитованій аналітичній публікації Тетяна Негода зазначає: «Вчені робили цілу доповідь – що саме вкрали і звідки. На конференції, організованій Німецьким археологічним інститутом в Яссах минулої осені (2023 року – прим. І.с.) доповіли про золото, вкрадене з херсонського музею.… у музеї Маріуполя зберігалися вирізка і знахідки з маріупольського могильника (розкопки 1932 року, – *ред.*), які пережили Другу світову війну, а під час цієї були знищені: у зал, де вони експонувалися, влетіло два снаряди, все вигоріло» (Негода, 2024). Експонати, що вціліли, росіяни вкрали і в Москві на археологічній виставці їх показували. До слова, могильник розкопували на тому місці, де стоїть «Азовсталь» (Негода, 2024). Ось таке варварство завжди прикривається т.зв. «великой русской культурой».

За підтримки Представництва Європейського Союзу, у виданні соціального проєкту «The Vil-

lage», протягом 2022–2023 років у восьми матеріалах, відображено історії музеїв з різних регіонів України в перші місяці повномасштабної війни. Автори аналітичних статей чітко наголошують на тому, що *цінність культурних об'єктів вимірюється не тільки стінами, а й людським капіталом.* В сюжеті хронікальних статей показано відвагу і самовідданість керівників і працівників закладів, а також місцевих мешканців заради порятунку культурних цінностей від «ryzzkого мира» з початку повномасштабного вторгнення росії (The Village Україна. (б. д.).

Ще можна наводити десятки аналітичних публікацій із українських медіа (загальнонаціональних чи локальних) на названі теми, які засвідчують великий масштаб злочинів росіян у стосунку до нашої культурної спадщини, починаючи ще з 2014 року.

Свідоме знищення культурних об'єктів російською зброєю у впливових польських медіа

Коротко оглянемо матеріали опініємворчих медіа Польщі на означену в заголовку тему.

Тижневик «Do Rzeczy» із правоцентристською редакційною політикою має найбільшу кількість публікацій про такі знищення. 10 березня 2022 року Анна Щепанська в статті «Орда зі Сходу натискає. Як Україна захищає свої пам'ятки» показує, як в Одесі і Львові вжили заходів, щоб зберегти славетні пам'ятки – засновнику південноукраїнського міста – французу Рішельє та сакральні реліквії княжого міста – Розп'яття Христа і композицію «Голгота». Українське товариство пам'яток історії та культури у Львові також убезпечило спадщину від потенційних російських обстрілів. В статті йде мова про славетні костели і перші втрати – понівечену святиню в Житомирі після обстрілу. А. Щепанська посилається на болючий досвід поляків після II Світової війни, коли після нацистів совєцький режим пробував знищити ідентичність поляків, виражену в культурних пам'ятках. «Але це їм не вдалося, – пише публіцистка. – Українці відбиваються від російської орди, а в понятті путіна такого народу не має бути». На думку авторки, знищуючи пам'ятки, росія хоче зламати дух народу (Szczepańska, 2022).

За рік війна не завершилася. Музеї, бібліотеки, храми і далі ставали ціллю росіян. Інтерв'ю із доктором Міхалом Лашковським для видання «Do Rzeczy» підтверджує цю беззаперечну тезу, що системне нищення росіянами української спадшини є «нищенням душі українського народу». Провідною думкою інтерв'ю є те, що пам'ятки України стали для путіна так би мовити загрозою реалізації його імперської політики (Do Rzeczy, 2022).

Приводом до публікації на шпальтах «Do Rzeczy», 2 серпня 2023 року, став звіт ЮНЕСКО про знищення російською зброєю 270 пам'яток культурної спадщини в Україні. *Особливо виділено кількість знищених релігійних споруд – 117.* Це новинне повідомлення супроводжується світлиною із розваленого ракетами православного храму в Одесі наприкінці липня 2023 року (Do Rzeczy, 2023). В статті «В Києві кипить. «То не росіяни відповідають за більшість знищень» порушено внутрішньоукраїнську проблему збереження такого елементу архітектурної спадщини як міська забудова. В столиці із 23-х історичних будинків лише два знищені ракетами, а решта є зруйновані сучасниками забудовниками міста. На переконання активіста і ветерана російсько-української війни Олега Симороза, «наше місто є окуповане людьми, які діють проти блага міста» (Do Rzeczy, 2024). Також у серпні 2024 року на шпальтах «Do Rzeczy» подано нові статистичні дані про руйнування і пошкодження української культурної спадщини (Bugaj, 2024).

Інші знакові видання в Польщі, здебільшого в період 2022–2023 років, порушували тему руйнування і пограбування культурних об'єктів під час повномасштабного вторгнення росії. 2024 року і цього року таких статей є доволі мало. Серед яскравих прикладів на сайті ліберального видання «NewsweekPolska» – подкаст ведучої Катажини Яновської під назвою «Awantura kulture» (Janowska, 2022). У березні 2022 року журналістка оглядала тему цілеспрямованих атак росії на історичні центри українських міст, підкреслюючи загрозу для культурної спадщини не лише України, а й усієї Європи. У подкасті також розповідається про зусилля українських музейників та волонтерів щодо захисту пам'яток мистецтва та архітектури.

Впливовий суспільно-релігійний тижневик «Tygodnik Powszechny» в листопаді 2022 року вмістив статтю Пьотра Косєвського, який оглядає

масштабні руйнування культурних об›єктів в Україні, включаючи великі і малі храми, музеї та історичні будівлі. В публікації згадано про спалення музею в с. Іванків, де зберігалися роботи талановитої художниці Марії Примаченко, та пошкодження Національного музею мистецтв у Києві. На момент публікації міжнародна організація UNESCO зафіксувало понад 200 зруйнованих або пошкоджених об›єктів культурної спадщини (Kosiewski, 2022).

В консервативному, за редакційним напрямом, виданні «Rzeczpospolita» 11 травня 2023 року опубліковано статтю Анджея Ломановського «Росіяни знищують і масштабно грабують». Наведено цифри: загалом пошкоджено і зруйновано понад 550 історичних об'єктів, зокрема, понад 240 архітектурних пам'яток. Також зафіксовано втрати серед бібліотек, музеїв і мистецьких закладів освіти. В матеріалі йде мова про масштабні акти мародерства і знищення української культурної спадщини, які систематично здійснюють російські окупанти. Україна розцінює це як сплановану кампанію з культурного геноциду (Łomanowski A., 2023).

Ліберальне польське видання «Polityka» 15 грудня 2023 року опублікувало статтю Агнєшки Кшемінської під назвою «Київ бореться за історію». В ній детально описано систематичне знищення та розкрадання українських культурних цінностей російськими військами. У публікації зазначено, що росіяни вважають себе власниками українських пам'яток, тому знищують музеї, спалюють книги та грабують археологічні об'єкти. Також в публікації підкреслено, що Україна, маючи обмежені ресурси та нестачу фахівців, докладає значних зусиль для захисту свого культурного надбання (Krzemińska, 2023).

Культурна спадщина українського народу стала об'єднавчим чинником під час «великої війни». Навесні 2025 року на Ютюб-каналі «Slawa TW» вийшла програма «**Культурна колаборація між Україною та Польщею під час війни. Проєкти, що об'єднують митців двох країн**». В ефірі ведучі програми розмовляли із Іваном Тараненком, українським композитором, піаністом, педагогом і музично-громадським діячем та Катаржиною Батор – власницею мистецької галереї «Bator Art Gallery» У розмові з ними порушено такі теми: сила музики в умовах бойових дій, як культура допомагає тримати єдність та міжнародну солідарність. Іван Тараненко створив в 2022 році проєкт «Fusionfonia» в Польщі з презентації української фольклорної музики в сучасних аранжуваннях. Це твір для групи солістів джаз-бенду, фолькбенду, комп'ютерного тріо та доповнений електронними інтермедіями Марціана Борновського, Станіслава Круповича та Марціна Рупотінського. Основна ідея твору – представити українську музику за допомогою сучасних композиторських прийомів. 4 квітня 2025 року у польському місті Щирк маестро презентував в мистецькій «Bator Art Gallery» новий проєкт – французький салон з Парижа до Щирку. На вернісажі продемонстровано картини художників, що були відзначені нагородами у французькому салоні «Art Capital 2025». На відкритті виставки І. Тараненко зробив музичну імпровізацію картини в звуках. (Slawa TW, 2025).

Медійний аспект висвітлення теми знищення української культурної спадщини набагато ширший, ніж це зробив автор в рамках цієї статті. Тому слово за майбутніми дослідниками.

Висновки

Геополітична ситуація показує, що війна в Україні далі триватиме (на момент написання цієї статті). Західний світ у воєнній підтримці України розділився. Російський агресор цільово знищує надалі українське культурне надбання. Водночас працівники закладів культури, також пересічні українці, громадські активісти, попри слабку підтримку з боку Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, дбають про свою культурну спадщину в дуже складних фінансових і безпекових умовах. В контексті порушеної теми дослідження виникає низка запитань. Одне із головних: чи реально повернути розграбоване росіянами культурне надбання в Криму з 2014 року, а також з початку повномасштабного вторгнення, зокрема, з Маріуполя, Херсона? Скористаюся думками фахівців із вже цитованої статті Тетяни Негоди: «У будь-якому разі повернути вкрадене з Криму буде дуже важко. Музей, який отримав колекцію – навіть у незаконний спосіб – буде всіма можливими способами опиратися її поверненню. (…) Це така світова практика, і лиш недавно пішли процеси повернення культурних цінностей в Єгипет і Гре-

цію, – говорить Евеліна Кравченко. Але думати про повернення треба вже зараз, – каже Михайло Відейко – навіть з тими ресурсами, які залишилися. «Нехай документи чекають свого часу і, можливо, колись щось і вдасться повернути», – каже він» (Негода, 2024).

Інше проблемне питання: «В який спосіб захищати культурні пам'ятки від потенційних обстрілів російською зброєю?». Авторка якісного видання «Ukraïner» Мар'яна Ластовиря після опитування експертів пише у дослідженні від 20 вересня 2023 року: «Як приклад один із дієвих інструментів – т. зв. *Червоний список українських культурних об'єктів, що перебувають під загрозою,* створений Міжнародною радою музеїв (англ. – *International Council of Museums; ICOM*) . Він фіксує не лише викрадені пам'ятки, а й містить *інформацію про зразки предметів, які перебувають під загрозою*, зокрема через дії російських окупантів. Система доволі дієва: списки з перерахованими культурними об'єктами, які перебувають під загрозою, надсилаються в іноземні уряди, правоохоронні та прикордонні служби, тож ризик побачити об'єкти українського культурного спадку в закордонних музеях чи приватних колекціях знижується. До того ж наші партнери вже допомагають відстежувати торгівлю краденим» (Ластовиря, 2024).

Медійний аспект. Основними тематичними лініями польських впливових медіа про знищення української культури стали: збройні руйнування, пошкодження і пограбування окупантами культурних об'єктів в статистичному зрізі міжнародних організацій та урядових структур України, описи конкретних знищених пам'яток, тощо. На відміну від якісних медіа в Україні (їх меншає через брак міжнародних грантів), в польському інформаційному просторі бракує глибшої аналітики про культурну спадщину. Тому в інформаційному просторі необхідно варто популяризувати створені в Україні проєкти з фіксації знищень культурних об'єктів. Зокрема, це, *вебсторінка «Карта культурних втрат»* на платформі «Українського культурного фонду» – інтерактивний ресурс, який документує пошкодження та знищення культурної спадщини України внаслідок повномасштабного вторгнення росії. На карті відображено понад 550 об›єктів культурної спадщини, які були частково пошкоджені або повністю знищені зброєю окупантів. Інформація про кожен об›єкт включає опис, місцезнаходження та фотофіксацію з місця російського злочину. Сайт доступний українською та англійською мовами, що дозволяє залучити ширшу аудиторію та міжнародних партнерів (Український культурний фонд (б. д.).

Також функціонує *проєкт студентів Українського Католицького Університету* під назвою «*Save Art*». Його засновники наголошують: «Під час війни Фонд зосереджується на фінансуванні наступних цілей: Інформаційне висвітлення злочинів росії проти української культурної спадщини. Підтримка українських музеїв у деокупованих областях. Вивезення або консервація музейних артефактів» («Save Art» (б. д.). Перелік цих проєктів не є повний, оскільки на рівні громадських організацій чи з боку приватних осіб, зацікавлених в захисті культурної спадшини, розробляються різні засоби для цієї важливої справи.

Бібліографія

1. *1482 пам'ятки культурної спадщини та 2302 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію* (2025, 03 червня). Сайт Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, https://mcsc.gov.ua/news/1482-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2302-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/(відвідано: 25.07.2025).
2. Большакова А. (2024, 4 лютого). *Росіяни пошкодили культурні об›єкти на суму 3,5 млрд доларів*. Українська правда, https://life.pravda.com.ua/culture/65cc8508d020b/(відвідано: 25.07.2025).
3. Шевченко, О. (2024, 06 серпня). *Зрада, обстріли, пограбування. Як були втрачені десятки тисяч музейних експонатів у Маріуполі*. Тексти: сайт журналістики даних, https://texty.org.ua/articles/113110/zrada-obstrily-pohrabuvannya-yak-buly-vtracheni-desyatky-tysyach-muzejnyh-eksponativ-u-mariupoli (відвідано: 25.07.2025).
4. *Культурна колаборація між Україною та Польщею під час війни. Проєкти, що об'єднують митців двох країн* (2025, 04 квітня). Slawa TV, https://www.youtube.com/watch?v=7eqfMRFITRU (відвідано: 25.07.2025).
5. Ластовиря, М. (2023, 20 вересня). *Забрати вкрадене: як Україні повернути свої культурні цінності.*

Ukraïner, https://www.ukrainer.net/zabraty-vkradene/ (відвідано: 25.07.2025).

6. *Мапа культурних втрат*. Ukraine. Culture. Creativity. (б. д.), https://uaculture.ucf.in.ua/culture-loss/(відвідано: 25.07.2025).
7. Негода, Т. (2024, 09 серпня). *Тягнуть з музеїв і з-під землі: як окупанти розграбовують історичні цінності України*. «Укрінформ», https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3893233-tagnut-z-muzeiv-i-zpid-zemli-ak-okupanti-rozgrabovuut-istoricni-cinnosti-ukraini.html (відвідано: 25.07.2025).
8. Путін намагається знищити культуру українського народу – президент США. «Радіо Свобода» (2022, 28 травня), https://www.radiosvoboda.org/a/news-biden-putin-kultura-ukrayiny/31872573.html (відвідано: 25.07.2025).
9. Росія пошкодила Софійський собор – найціннішу історичну пам›ятку Києва (2025, 10 червня). BBC Україна, https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cdr5734x4x8o (відвідано: 25.07.2025).
10. «Save Art»: проєкт студентів Українського Католицького Університету (б. д.), https://saveartua.com/ua/ (відвідано: 25.07.2025).
11. Village: соціальний проєкт (б. д.), https://www.thevillage.com.ua/village/culture/museum-at-wartime (відвідано: 25.07.2025).
12. Archirova, H. (2022, 09 October). *«War crime:» Industrial-scale destruction of Ukraine culture*. Associated Press, https://apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-travel-museums-7431f2190d917f44f76dff39b4d5df54 (dostęp: 25.07.2025).
13. Bugaj, M. (2024, 03 sierpnia). *Ukraina: Prawie 1,1 tys. zabytków ucierpiało wskutek agresji rosyjskiej*. Do Rzeczy, https://dorzeczy.pl/swiat/620090/ukraina-prawie-11-tys-zabytkow-zniszczonych-przez-rosjan.html (dostęp: 25.07.2025).
14. Do Rzeczy (2023, 19 lipca). Laszczkowski: *Zabytki to nie obowiązek. To szansa*: *(wywiad),* https://dorzeczy.pl/opinie/417895/wojtas-zabytki-to-nie-obowiazek-to-szansa.html (dostęp: 25.07.2025).
15. Janowska, K. (2022, 27 marca). *Awantura kulture*. «Newsweek Polska», https://www.newsweek.pl/kultura/rosjanie-chca-zniszczyc-serce-ukrainskiego-dziedzictwa-kulturowego/hgwmm5h (dostęp: 25.07.2025).
16. Kosiewski, P. (2022, 21 listopada). *Rosja próbuje zniszczyć ukraińską kulturę*. Tygodnik Powszechny, https://www.tygodnikpowszechny.pl/rosja-probuje-zniszczyc-ukrainska-kulture-181506 (dostęp: 25.07.2025).
17. Krzemińska, A. (2023, 15 grudnia). *Rosjanie kradną zabytki, niszczą, palą książki. Ukraina to archeologiczne eldorado*. Polityka, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/2237960%2C1%2Crosjanie-kradna-zabytki-niszcza-pala-ksiazki-ukraina-to-archeologiczne-eldorado.read (dostęp: 25.07.2025).
18. Łomanowski, A. (2023, 11 maja). *Ukraina: Rosjanie niszczą i kradną na potęgę*. «Rzeczpospolita», https://www.rp.pl/polityka/art38456591-ukraina-rosjanie-niszcza-i-kradna-na-potege (dostęp: 25.07.2025).
19. *Raport UNESCO: Rosjanie zniszczyli na Ukrainie ponad 270 obiektów kultury i sztuki* (2023, 02 sierpnia). Do Rzeczy, https://dorzeczy.pl/swiat/466872/unesco-ukrainie-zniszczono-ponad-270-obiektow-kultury-i-sztuki.html (dostęp: 25.07.2025).
20. Sklenar, I. (2022). *Zabytki kultury i religii jako cel ataków rosyjskich okupantów w Ukrainie. Media i Społeczeństwo*, (17), 55–60. Bielsko-Biała: Humanistyczno-Techniczna Akademia.
21. Szczepańska, A. (2022, 10 marca). *Orda ze Wschodu nadciąga. Jak Ukraina broni swoich zabytków*. Do Rzeczy, https://historia.dorzeczy.pl/274174/orda-ze-wschodu-nadciaga-jak-ukraina-broni-swoich-zabytkow.html (dostęp: 25.07.2025).
22. *W Kijowie wrze. «To nie Rosjanie odpowiadają za większość zniszczeń»* (2024, 03 siepnia). Do Rzeczy, https://dorzeczy.pl/swiat/619978/w-kijowie-wrze-to-nie-rosjanie-odpowiadaja-za-wiekszosc-zniszczen.html (dostęp: 25.07.2025).